

Traduir el dialecte: entrevista a Joan Casas, Josep Julià i Pau Vidal¹

Caterina Briguglia

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Traducció i d'Interpretació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
caterina.briguglia@uab.cat

Els traductors catalans Joan Casas, Josep Julià i Pau Vidal han traduït obres molt diferents i procedents d'un ventall molt ample de literatures del món. Però els tres traductors tenen un comú denominador: en algun moment de la seva trajectòria professional han hagut d'afrontar el repte de traslladar al seu idioma una novel·la escrita parcialment en dialecte. Sabem que traduir el dialecte i les llengües minoritàries implica sempre realitzar una empresa acrobàtica. Encara més quan el text original presenta més d'un dialecte, i cadascun és portador d'una diferent realitat geogràfica i social. En parlem amb els traductors.

ENTREVISTA A JOAN CASAS

Joan Casas (escriptor, director teatral, traductor i professor de l'Institut del Teatre de Barcelona) va traduir el 1993 la novel·la *Ragazzi di vita* de Pier Paolo Pasolini, caracteritzada per l'ús del dialecte romà, al costat de la llengua estàndard, com a instrument per a representar els nois de les barriades populars de la capital italiana.

En una ponència a la Universitat Pompeu Fabra vas afirmar que la cosa més important d'un traductor és la seva veu. Ets el mateix quan tradueixes Moràvia, Txèkhov o Nedjma? Creus que es pot reconèixer la teva veu en totes les teves traduccions?

A partir d'un cert moment, sí. No al principi perquè, com en tot, hi ha un procés d'aprenentatge. Vaig començar a traduir per necessitats econòmiques i amb una alegria exorbitant i una inconsciència absoluta. Quan llegeixo les meves traduc-

1. Aquest article s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC), 2009, SGR 1294, reconegut i finançat per l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris de la Generalitat de Catalunya, i en el projecte «La traducción en el sistema literario catalán; exilio, género e ideología (1939-2000)», amb el número de referència FFI2010-19851-C02-01, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

cions dels primers anys vuitanta, veig que són molt desiguals. No és de sorprendre, perquè en aquella època n'estava aprenent. Però, en aquesta fase d'aprenentatge no reconeixes la teva veu, perquè encara no la tens. Potser llavors ja tenia una veu d'escriptor —de fet, vaig publicar el meu primer llibre de relats al 1979—, però tampoc l'havia desenvolupat. A partir de la dècada dels noranta, la meua veu ha anat madurant i possiblement el llibre de Pasolini —que vaig traduir al 1993— va ser el punt d'inflexió, com la meua tesi doctoral. Des d'aquell moment, puc reconèixer la meua veu en les meves traduccions. I crec que Pasolini em va ajudar a trobar-la.

Com vas arribar a Pasolini i a la idea de traduir *Ragazzi di vita*?

Va ser un encàrrec editorial, que a més em costava acceptar degut a l'antecedent de la traducció de Maria-Aurèlia Capmany, una persona que en aquest país representa una icona cultural, un referent generacional. En tot cas, una persona respectada i odiada de la mateixa manera. Jo l'havia coneguda i li tenia molt respecte. A més a més, la Maria-Aurèlia tenia l'edat dels meus pares, i encarnava aquest respecte infinit que se sent per als adults. Tanmateix, vaig mirar la seva traducció d'*Una vita violenta* i vaig matar el pare, perquè no m'agradava, no em semblava bona i vaig pensar que podia intentar una traducció meua. A més, havia llegit molt sobre el debat que van mantenir Pasolini i Calvino al voltant de la llengua, i em semblava apassionant com a català i com a catalanoparlant. Calvino defensava el concepte de llengua estàndard, la que ara defensen la majoria dels teòrics i pràctics de la traducció d'aquest país. Però, en aquest territori em trobo a disgust.

Et refereixes a aquesta defensa a ultrança del català normatiu?

Exactament. I sobretot al concepte, que em molesta molt, de model de llengua. La idea de model em sembla ofensiva, perquè és impositiva. En canvi, em vaig trobar afí al raonament que feia Pasolini sobre el discurs lliure indirecte. I se'm va quedar gravada una idea matemàtica que ell feia servir, que és la idea de la llengua concebuda com a una sinusoide, que pot arribar fins als nivells més alts i de prestigi literari del toscà procedent de Dant, i també pot baixar fins a la parla de la barriada popular de Roma. Aquesta coherència pasoliniana de la llengua en forma de sinusoide em sembla fascinant. Crec que *Ragazzi di vita*, fins i tot més que *Una vita violenta*, és un exercici pràctic d'aquesta teoria: un noi friulà desembarca en una Roma convulsa, de postguerra, i fa la seva pròpia elaboració de l'idioma que troba. Però, que vaig fer jo amb el català?

Exacte, seria la següent pregunta. Quina solució vas trobar per a traduir la novel·la?

La veritat és que ho explico al pròleg i crec que no ho puc explicar millor:

Per baix, una sintaxi oral, pleonàstica, sovint contaminada, una llengua que pogués fer ús amb tota naturalitat del lèxic *xava*, esquitxat de caló si convenia, de

castellà, si era necessari. He recorregut a la meva pròpia memòria de nen de barri, que m'ha fet tant de servei com mossèn Fabra.

Una altra cosa és veure com ha sortit això.

Sens dubte, com tu mateix afirmes al pròleg, ha estat molt significativa la referència de Maria Aurèlia Capmany. Has tingut en compte l'exemple d'altres traduccions semblants o d'obres de la literatura catalana?

La Maria Aurèlia va ser una referència important, però no necessàriament positiva. Jo tenia la sensació que al seu idioma li faltava barri. Jo sóc de barri, i aquesta és una diferència. No sé si he tingut altres referències.

Al pròleg parles de l'ús del lèxic xava. Quin paper exerceix a la literatura catalana contemporània? Creus que s'hauria de fer servir més sovint com a instrument de creació literària?

El català de la literatura és restringit i empobrit, construït prenent com a base només el barcelonès. I a vegades passen situacions desconcertants. No sé qui es va declarar sorprès de veure en una traducció meua la paraula mallorquina *empegueït*, que vol dir *avergonyit*. Jo sé que és una paraula de les illes, però l'he incorporat des de fa molt al meu idiolecte, així com he incorporat paraules del *xava* que faig servir quan convé, i en traduccions de categories molt diferents, no només quan necessito el registre popular. Em pot ajudar en moltes ocasions. En la meua formació va pesar aquesta llengua viva, i també la llengua dels meus orígens familiars, el català profund, de pagesos. Al llibre de Pasolini hi ha nens de dotze anys però també hi ha un narrador, i amb els meus instruments vaig haver de trobar una veu i la modulació d'uns registres. A mi m'agrada fer servir un català contaminat i la imatge de la sinusoide pasoliniana per a mi ha estat alliberadora.

Vas rebre crítiques sobre la llengua emprada?

Si ja és difícil rebre reaccions als llibres propis, encara més ho és en el cas de les obres traduïdes. Però d'aquest llibre sí que n'he rebut, de reaccions.

De quina mena?

En general satisfactòries, de persones que em felicitaven per la traducció perquè l'havien llegida amb molt de gust. Segurament, ara hi ha coses que faria de manera diferent, perquè la meua veu ha canviat, està més matisada i jo he madurat. I segurament la faria de manera més valenta, perquè en aquella època, tot i les meves declaracions de llibertat del pròleg, em sentia molt atemorit per la norma. Ara tindria més autoritat per a plantar cara als correctors, mentre en aquell moment no la tenia, degut a la meua inexperiència.

Quin paper van tenir els correctors? Vas tenir problemes de caràcter editorial?

En aquest cas concret, crec que no van ser conflictius. A vegades, la relació amb els correctors pot ser molt conflictiva.

Finalment, a la ponència de la Universitat Pompeu Fabra has plantejat un dilema clau en traductologia: «el traductor obre finestres cap a una altra literatura o amplia la pròpia?»

Evidentment, la meua opció és molt clara: amplia la pròpia.

I podria ser aquesta l'actitud de la cultura catalana i de la traducció al català en general?

Crec que és una qüestió més general. Hi ha un conflicte entre dos models de cultura: la dels tertulians i la dels antropòfags. La nostra és de tertulians, és a dir, de gent cultivada, que parla generalment en català de productes que han consumit sovint en castellà. L'altra possibilitat és la cultura dels antropòfags, on la gent devora material i ho fa per a incorporar-lo a la pròpia carn, a la pròpia llengua. Jo sóc partidari d'aquesta i considero molt important la idea de devorar. Per als tertulians, l'eficàcia de la llengua es mesura en base a paràmetres d'eficàcia comunicacional. Per als antropòlegs, és més interessant el gust que té i el plaer. Els tertulians llegeixen Salvador Espriu i es pregunten: «tu l'has entès?». Els antropòfags es pregunten: «l'has trobat bo?». Perquè per a ells el moment d'entendre no és immediat. Estic convençut que el públic popular del *Globe* de Shakespeare, després de veure *El rei Lear*, no havia entès ni un 30% de les paraules, però que ho havia gaudit moltíssim. Primer ve el plaer amb la llengua, que implica ja un cert tipus de comprensió; la comprensió en termes d'eficàcia comunicacional vindrà després, quan sigui necessària. Òbviament, la idea de traducció en els dos models culturals és molt diferent. Una es basa en l'eficàcia i la segona en el plaer. Les llengües amb Estat no es plantegen el dilema, i opten d'una manera natural per l'antropofàgia. Només es planteja a la nostra, és a dir, en una llengua marginal i en situació problemàtica. Quan sento parlar de «producte cultural», trec la pistola; quant sento «consum», disparo; i quan sento «comprensió» disparo una ràfega. No producte, sinó obra d'art; no consum, sinó creació; no comprensió, sinó plaer. És l'element substancial i crec que així, si no s'oblida això, les llengües minoritzades poden tenir encara una oportunitat.

ENTREVISTA A JOSEP JULIÀ

Josep Julià (traductor i professor de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona) va ser artífex, el 1995, de la traducció de la novel·la *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*, de Carlo Emilio Gadda, coneguda entre traductors i traductòlegs pel mosaic de dialectes italians que formen el seu teixit.

Has traduït molts autors i moltes obres, però sens dubte, la teva traducció més coneguda és la de Gadda. Com i quan vas afrontar per primera vegada *Il Pasticciaccio*?

Quan estudiava filologia romànica, vaig decidir decantar-me per l'italià i una professora, Gabriella Gavagnin, ens va parlar d'aquest autor i d'aquest text. I Gadda és un d'aquests autors que se't queden al cap, donant voltes, encara que no el llegeixis, fins que vaig decidir traduir-lo. Durant la carrera n'havia recollit informació i també havia estudiat els dialectes de l'italià i els del català. Sens dubte, va ser una traducció molt complicada, que necessitava molt de temps i dedicació, però també pàgina darrera pàgina era bastant viable. Quan es va publicar, va tenir bastant d'èxit entre els acadèmics, especialistes i crítics. En canvi, sembla que al carrer no va vendre gairebé res. L'obra de Gadda la llegeixes si et dediques a la traducció o a la filologia, perquè la pots fer servir com a caixa d'eines, et dona molts recursos i pot ser molt útil. Si vols aproximar-te al text de manera relaxada, així com es llegeix un *best seller*, suposo que el deixes a mitges. Crec que són dues funcions diferents de la literatura.

Quins ingredients del llenguatge de Gadda vas tenir més en compte en el moment de traduir-lo?

La traducció d'aquesta novel·la implica una primera part bastant tècnica. Perquè, en primer lloc, has d'entendre els diferents dialectes. I si decideixes traduir-los tal com ho vaig fer jo, és a dir, per a diferents dialectes del català, has de triar i decidir quins dialectes fer servir. I després hi ha una part més creativa, perquè dins dels mateixos dialectes, has de triar la cosa més àgil i menys pesada. La prosa de Gadda és una mica pesada, és com si fos un altre dialecte. Per tant, vaig fer el mateix que amb els dialectes, és a dir, entendre-la i anar a buscar un equivalent en català.

Quan la vas començar a traduir, ja havies llegit altres traduccions a altres llengües?

No, ni abans ni després. No n'havia llegit cap de manera integral, però sí que havia agafat algunes versions i hi havia donat un cop d'ull. A vegades, per a traduir, o també després per a escriure textos sobre traducció, les he mirat, per veure què se n'havia fet. Puc dir quatre paraules sobre l'espanyola, la francesa i l'anglesa, i explicar sobretot com funcionen.

Saps que la teva traducció és potser l'única que recorre a l'estratègia de traduir dialecte per dialecte? El traductor francès és l'únic que dona una sensació d'estranyesa al lector, mitjançant l'ús d'un tret dialectal per a cada personatge. Què opines de les altres traduccions?

Potser un d'ells ho hauria fet. Crec que el traductor al castellà, Masoliver, ha fet el que volia fer. En canvi, la traducció anglesa sembla més aviat una traducció feta perquè s'havia de fer, sense plantejar-se gaire el problema.

I quina va ser la reacció del teu editor a aquesta traducció?

Jo la vaig presentar quan ja estava feta i me la va publicar sense cap obstacle, no me la va censurar. Tot i així, puc explicar una anècdota diferent, ja no sobre *Il pasticciccio*, sinó sobre una traducció que vaig fer de Camilleri: una vegada el vaig traduir al català i em vaig adonar que, si vols fer alguna cosa fora de les convencions i d'allò que és habitual amb un llibre que ha de vendre, a vegades no pots. T'ho proposes i fins i tot ho fas, però després et diuen que no te'l publiquen, i que s'ha de fer d'una altra manera. En el cas de la traducció de Gadda, en canvi, suposo que l'editor ja sabia que no vendria gaire i que el públic al qual es dirigia podria acceptar aquestes coses.

A propòsit de públic, un aspecte que mai no es tracta és el de la reacció dels lectors d'aquelles zones dialectals que tu has fet servir a la teva traducció. Saps si van entendre la teva operació? Has tingut queixes?

La veritat és que no he tingut ni queixes ni elogis. De part meva, jo puc entendre que la gent no vulgui fer servir, per exemple, el mallorquí a la traducció, però si hi ha un original en tres, quatre o deu varietats diferents i les trasllades a la llengua d'arribada amb un parell de varietats o amb cap, no estàs traduint. Això no és traduir.

I tanmateix, els teòrics de la traducció normalment critiquen aquest sistema de buscar equivalents dialectals.

Són inèrcies. La gent que fa teoria de la traducció, com la gent que fa cervesa, parteix d'allò que s'ha fet abans amb la cervesa o amb la traducció. No hi ha llibres que t'indiquin què s'ha de fer amb els dialectes en traducció. Als manuals es parla de moltes coses i després trobes una petita part dedicada als dialectes. I tots diuen el mateix. Quan arriba un nou teòric, repeteix tot el que han dit els altres. Em sap greu perquè, des del meu punt de vista, és una operació correcta, com qualsevol altra, i tanmateix no la pots dur a terme. Crec que hi ha plantejaments surrealistes. Els lectors que tenen entre les mans una traducció amb dialecte català, en boca d'un personatge italià, pensen immediatament en una persona de Girona o del Pallars. Però és qüestió d'acostumar's-hi.

Posaves l'exemple del Pallars, però en base a quin criteri vas triar els dialectes catalans? Quin tipus de correspondència buscaves entre les varietats d'Itàlia i les catalanes?

A l'original hi ha una distribució geogràfica molt àmplia: trobem el venecià, el milanès, el napolità, el molisà i el romà. Vaig triar dialectes una mica extrems, tal com els trobem a l'original. Vaig buscar les següents correspondències: Roma amb Barcelona, però un barcelonès parlat, del carrer, que s'assembla molt al *xava*; el venecià amb l'empordanès, per a unir dos extrems septentrionals; el pallarès, que representa la punta nord-oest, amb el molisà; i pel que fa al sud, el napolità amb el valencià.

Et va ajudar algun lingüista o algun parlant nadiu per tal de garantir un bon nivell d'exactitud en la transcripció dels trets propis de cada varietat (al pròleg parles de l'ajut de Joan Veny)?

Joan Veny, en aquell moment, assessorava l'editorial. I l'editor, Oriol Izquierdo, em va suggerir que li fes arribar un exemplar del manuscrit i vaig seguir el seu consell. Poc temps després, Veny em va lliurar una nota amb un llistat d'observacions i comentaris, i li ho vaig agrair molt. Em va dir que li havia agradat i em va fer unes observacions útils sobre elements que se m'havien escapat. Va ser un ajut inestimable.

Hi ha hagut alguna obra de referència per a construir el teu model de llengua?

Per a mi hi ha hagut dos models de llengua. El primer va ser el de la meua experiència personal, tot allò que havia escoltat directament al carrer des de sempre. Els escriptors no inventen la llengua, sinó que donen pas a coses que ja existeixen, que escolten al carrer. I l'altre model me'l van oferir els textos escrits en dialecte. Moltes vegades no són textos literaris bons, ni tan sols són literaris. És qüestió de començar. Si fas alguna cosa nova, potser més gent s'hi apunti. El que passa és que mai no m'ho he plantejat amb la idea de fer proselitisme. I la veritat és que tampoc li veig gaire futur al tema dels dialectes, probablement s'acabaran.

En tot cas, tot i no haver-ho fet amb la intenció de fer proselitisme, crec que el traductor de Camilleri, Pau Vidal, t'ha tingut en compte. I també en el cas de Camilleri, el català és l'única llengua que fa servir tots els dialectes. En canvi, el francès i l'alemany, que tenen un bagatge dialectal molt ric, no recorren a les seves varietats. Només el català.

És que en català es pot fer això, en italià també. I és veritat que en francès, en alemany o en anglès no ho fan.

Creus que hi ha alguna relació entre l'estructura dialectal i la solució de fer servir el dialecte en traducció? Creus que hauries pogut fer el mateix si haguessis traduït la novel·la al castellà?

La bellesa de l'italià i del català és que són com un magma, i des del punt de vista lingüístic no tens la sensació de fer salts, és a dir, que no canvies de llengua. En català, saps que el lector no tindrà aquesta sensació. Hi ha un contacte habitual entre els parlants d'altres zones, i hi ha hagut una certa actitud centrípeta d'integració. En canvi, en castellà hi ha força diferència entre les varietats i la llengua estàndard. Per això, l'operació seria molt diferent.

A més de la particular estructura lingüística, el fet de fer servir en traducció els dialectes catalans, podria ser una reacció al tema de la normalització lingüística, d'aquesta imposició de la norma, des del Noucentisme fins ara?

Jo crec que és més aviat una qüestió pràctica. La formació de la llengua s'hauria pogut dur a terme d'una altra manera, però s'havia de fer d'alguna manera, era necessària. Però no cal confondre les coses. És veritat que s'ha de parlar i d'escriure d'una manera, però a vegades la gent que ensenya i estudia temes relacionats amb la normativa, s'ho pren molt a pit. Són aquestes històries de la pàtria. La pàtria és un concepte que et pot ajudar a conviure, però no s'hauria d'ensenyar a morir per la pàtria, ni a matar per la pàtria. Amb les llengües és igual. Si s'acaba el català és molt trist, però no per impedir això, que es tradueixi una cosa com *Il pasticciccio*, el salvaran. No es tracta de suïcidar-se entre tots per por a que s'acabi el català. S'acaba una cosa i en comença una altra. La llengua s'ha d'ampliar sempre i si perd un espai, se'n guanya un altre. Així ha estat sempre i així serà sempre.

ENTREVISTA A PAU VIDAL

Pau Vidal (escriptor, traductor i autor dels mots encreuats d'*El País*) va traduir el 2004 la novel·la *Il birraio di Preston*, d'Andrea Camilleri, que, com l'anterior, presenta una mescla multicolor de dialectes italians.

Donant un cop d'ull a la teva bibliografia, es nota una certa visió nostàlgica del passat (faig referència, per exemple, a la teva novel·la *Homeless*), però no només des del punt de vista cultural o ideològic, sinó també lingüístic. Per exemple, en el teu llibre *En perill d'extinció* denuncies el procés gradual d'em-pobriment lèxic del català. A què creus que és degut? Quina és la teva posició envers els dialectes catalans?

És que el català potser ja no té cap dialecte. Encara campen el valencià i el balear, perquè la força de la diglòssia els ha preservat. Però les diferències entre lleidatà i gironí s'estan reduint tan ràpidament que aviat tothom parlarà de la mateixa manera. Exageracions a part, hi ha dues raons que ho expliquen: primer, l'obsessió globalitzadora dels nous temps (que també afecta el llenguatge) i, segon, la televisió, que ho aplanà tot.

En un article de Carles Mulet sobre la teva última novel·la, *Aigua bruta*, es llegeix una afirmació teva segons la qual «en aquest país estem mal acostumats a acostar-nos a la llengua i als dialectes a través d'un prisma ideològic». Amb quin prisma ens hi hauríem d'apropar?

Com que estem immersos en un conflicte polític, hem convertit la llengua en una arma més, els d'una banda i els de l'altra. La nostra identitat, i ara em refereixo als catalans, es fonamenta en la llengua, que és el nostre Estat virtual. Però malauradament això fa que la recerca científica s'impregni d'ideologia.

És diferent la situació a Itàlia? Quin lloc ocupen els dialectes en les dues cultures?

Ja ho crec que és diferent. Camilleri, per exemple, i a Sicília més que enlloc, ha estat vilipendiat per haver donat presència literària al sicilià (i això que precisament aquí rau bona part del seu èxit). És l'autoodi. La diferència és que la llengua diguem-ne unificadora aquí ha estat imposada per la força, mentre que allà és una llengua franca més o menys acceptada per tothom. Dit això, la necessitat de fer de l'italià la llengua comuna ha dut a l'excés de considerar totes les altres llengües italianes simples dialectes, i d'anomenar-los així, fins al punt que molts parlants es pensen que són variants de l'italià, quan en realitat es tracta de filles del llatí. Això les ha rebaixades a un rang inferior, avalat en la mentalitat popular pel fet que són llengües orals, no codificades. Un exemple d'aquesta situació és que a ningú li passa per la barretina demanar cap canal de televisió en napolità, posem per cas.

I a nivell literari, a Catalunya es fan servir els dialectes?

Sobre això, tinc un exemple molt concret. Formo part d'un jurat d'un premi literari, i aquests dies he estat llegint els originals. I hi he trobat justament un parell de novel·les amb presència dialectal. Una de Lleida, més folkloritzant, és a dir, amb una mica de color local, i una altra de València, més militant, amb una presència del dialecte molt intensa, tant que pot generar problemes de lectura a qui no en tingui costum. És un llibre més camillerià, i en aquest sentit una eventual traducció a l'italià seria molt problemàtica. Tal com ho va ser per a mi traduir Camilleri, una operació que a més ara faria de manera diferent.

Per què? Què canviaries?

Al principi, quan encara no coneixia tant la lingüística històrica italiana, enraonava en termes de dialecte, mentre que ara que he estudiat dialectologia italiana i no em sembla correcte anomenar-los així, m'he adonat que l'equivalència que he fet moltes vegades (del sicilià amb els registres baixos de la meua llengua) no era pertinent. A les últimes novel·les he començat a variar els registres, per evitar la correspondència del sicilià amb el nivell més baix. A més, dins del sicilià mateix, com a sistema de llengua complex que és, també hi ha diferents registres, i això es percep a les novel·les de Camilleri. Ara, si no vull fer servir només el registre popular del català, el problema consisteix a decidir a quines altres varietats recórrer. És un plantejament que no tinc resolt del tot.

I a *Il birraio di Preston*? Allí no es tracta del sicilià amb els seus registres, sinó de molts dialectes.

Sí, és un cas més complicat. Per això vaig optar per la solució del mosaic, un dialecte català per a cada varietat de l'italià. L'operació ha estat molt semblant a la del *Pasticciaccio*.

L'havies llegit com a referència?

El vaig començar, tant l'original com la traducció, però no el vaig acabar. Literàriament és força feixuc. Però és el mateix experiment. I un experiment que funciona només si no consideres les varietats de l'original com a llengües sinó com a dialectes.

Com van reaccionar l'editor i els correctors a la teva traducció?

Molt bé; en general els correctors són molt positius, amb mi. No hi va haver cap discussió i tots s'hi van mostrar favorables. Per a mi, el corrector no ha estat mai un enemic. A més, va ser l'única vegada en què l'editor em va concedir una cosa a què no accedeix mai, la nota del traductor. Els editors les odien perquè creuen que espanten el lector, que fan com de llibre erudit.

Des d'aquest punt de vista, coincideix tots els traductors, és a dir, tots esteu d'acord que els correctors de les editorials catalanes són més flexibles i oberts a formes lingüístiques insòlites. En canvi, un plantejament d'aquest tipus seria impensable en un país com Anglaterra, on es defensa a ultrança l'anglès estàndard i els correctors no accepten altres formes. Els traductors d'*Il birraio* a l'anglès, a l'alemany i al castellà, per exemple, recorren a la varietat estàndard i no mantenen el joc de nivells. La teva traducció, com en el cas d'*Il pasticciaccio*, adopta la fórmula menys emprada.

Sembla una paradoxa, perquè aquestes llengües amb tant de territori disposen de més recursos i ho podrien fer més fàcilment que el català, però en canvi no ho fan. Aquest raonament ens podria portar a una conclusió tràgica: que potser les llengües grans (en sentit geogràfic) són grans justament per aquesta raó, perquè impedeixen la proliferació de varietats en l'estàndard. En canvi, nosaltres som cada cop més petits. Ves que això no en sigui causa, i no pas conseqüència. En qualsevol cas, la sensibilitat o l'interès pel tema que tenim aquí no existeix en cap altre lloc del món. De fet és gairebé una patologia. I això fa que la majoria de la gent, tot i no tenir capacitat de reflexionar sobre la llengua —igual que jo no tinc ni la més remota idea de cardiologia, i no és pas cap mal—, vulgui opinar. El resultat és una confusió lamentable i paralitzadora.

I també van opinar sobre la teva traducció?

En general, les reaccions dels lectors van ser positives perquè la gent estava contenta de reconèixer les varietats. Però a *Aigua bruta*, on un personatge parla mallorquí, una lectora sí que se'm va enfadar. És professora de la UB, i el dia de la presentació als seus alumnes em va renyar perquè la parla mallorquina del meu personatge era imperfecta i que me l'haurien d'haver revisat. De fet, jo me l'havia feta revisar, però tenia raó, no estava prou bé.

La darrera pregunta: no fa gaire has traduït la novel·la *Il gattopardo* de Tomasi di Lampedusa, la traducció anterior de la qual és la de l'escriptor mallorquí Llorenç Villalonga. Què aporta la teva traducció respecte a la seva?

No vaig llegir la seva abans de fer la meua per no deixar-me influir. Només vaig cedir a la temptació a partir de la tercera revisió. Això sí, em vaig empassar el *Bearn* per submergir-me en l'època i ensumar-ne el gust, i també per tenir a disposició un repertori lèxic potent. Certament la meua versió és menys mallorquina, perquè a la d'en Villalonga només li falta l'article salat, ja que el motlle és completament illenc, mentre que la meua estandarreja més. Dit això, cal aclarir que la dificultat del *Gattopardo* no és el lèxic sinó el ritme de la prosa, aquella mena de respiració en veu alta.

Moltes gràcies per la vostra disponibilitat. Les vostres respostes donen peu a nombroses preguntes i enriqueixen la reflexió sobre el problema de la traducció del dialecte, sobretot en el cas concret del català. L'experiència dels traductors entrevistats demostra que es tracta d'un debat molt controvertit, on les problemàtiques en joc són múltiples, i l'estratègia adoptada en cada cas s'enllaça amb qüestions de diversa índole, des del món editorial fins a la complexa situació sociolingüística que caracteritza el sistema d'arribada.